

פרק יט בתהלים – בראי עולם-שנה-נפש בחז"ל

עמוס שי

חלק א' – הבנת שני חלקי המזמור על פי דרכי הפרשנים השונים⁴

א. פרק י"ט – הטקסט

פסוקים ב' – ז' – שנושאם הכללי – תהילת ה' מתוך התבוננות בטבע

ב. השמים מספרים כבוד אל,	ומעשה ידיו מגיד הרקיע.
ג. יום ליום יביע אומר,	ולילה ללילה יחווה דעת.
ד. אין אמר ואין דברים,	בלי נשמע קולם.
ה. בכל הארץ יצא קום,	ובקצה תבל מליהם.
לשמש שם אהל בהם.	
ו. והוא כחתן יצא מחופתו,	ישיש כגבור לרוץ ארח.
ז. מקצה השמים מוצאו,	ותקופתו על קצותם
ואין נסתר מחמתו.	

פסוקים ח – יא – שנושאם הכללי – שבחי התורה

ח. תורת ה' תמימה,	משיבת נפש
עדות ה' נאמנה,	מחכימת פתי.
ט. פקודי ה' ישרים,	משמחי לב
מצות ה' ברה,	מאירת עינים.
י. יראת ה' טהורה,	עומדת לעד
משפטי ה' אמת,	צדקו יחדו.
יא. הנחמדים מזהב,	ומפז רב
ומתוקים מדבש,	ונופת צופים.

ב. שיטת רש"י

רש"י בפסוק ח' מסביר לנו בשני אופנים את הקשר שבין שני חלקי המזמור, וזו לשון רש"י:

"תורת ה' תמימה - גם היא מאירה כשמש... ואומר כי נר מצווה ותורה אור. דבר אחר - ואין נסתר מחמתו ליום הדין... אבל תורת ה' תמימה משיבת נפש... ומגינה על לומדיה מאותו להט..."

הסבר דברי רש"י

פירוש ראשון - השמש היא משל לתורה. וכפי שהשמש מאירה כך גם התורה מאירה. כנאמר - "כי נר מצווה ותורה אור" [משלי ו' כ"ג]². אפשר למצוא רמז לכך בפסוק ט': "מצוות ה' ברה מאירת עינים" - המילה "ברה" הנה תואר לחמה [עיין שה"ש ו' י': "ברה כחמה"]. ואולי כוונת רש"י אף ליותר מזה שהתורה משולה כשמש וכפי שאין לעולם קיום בלי אור השמש, כך גם לא יתכן קיום ללא אור התורה.

דבר אחר - השמש כמשל ליום הדין (חלק א' של המזמור), והתורה היא המגינה עלינו מפני יום הדין (חלק ב' של המזמור).

ג. שיטת הרס"ג³

חלק א' של המזמור מתאר את מקור הדברים הנאמרים בחלק ב'. השמש המתוארת בחלק א' מספרת את שבחי התורה המתוארים בחלק ב' של המזמור.

הקושי בפירושים הנ"ל - לפי כל הפירושים הנ"ל כל תפקיד החלק הראשון לתאר את השמש וזאת כהקדמה לחלק ב' של המזמור. מדוע המזמור לא התחיל מיד בתאור השמש אלא הקדים לה את תאור הבריאה?

ד. שיטת רש"ר הירש⁴

חלק א' של המזמור - הדרך להגיע להכרה ולאמונה בה' היא על ידי התבוננות בפלאי הבריאה (ועיין עוד רמב"ם הל' יסודי התורה פרק ב' הל' ב').

חלק ב' של המזמור - הדרך כיצד להדבק בה' (לאחר שכבר הגענו להכרה ולאמונה בה') היא דרך לימוד וידיעת התורה.

ה. שיטת הראב"ע⁵ והמלבי"ם⁶

שני חלקי המזמור מראים את הדרך להגיע להכרה ואמונה בה', אך הדרך השניה - דרך התורה היא הדרך הטובה יותר. דהיינו - חלק א' של המזמור מראה דרך אחת להגיע לאמונה, ע"י התבוננות בפלאי הטבע, וחלק ב' של המזמור מראה את הדרך הטובה יותר היא דרך התורה.

חלק ב' - מבט על הפרק בראי מימדי "עולם", "שנה", "נפש" בחז"ל

הבנת שרשי הדברים מהם נבעו התופעות עדיפה על הבנת התופעות עצמן

את העולם הסובב אותנו, את גילויי הטבע, יכולים אנו להבין בכמה אופנים ובכמה רמות הבנה. יכולים אנו ללמוד ולהבין את הטבע עצמו כפי שהוא מתגלה ונתפס על ידי חושינו, ולהסתפק בכך. לימוד כזה עם כל היקפו (שהרי מדובר באלפי גילויים שונים שיש בטבע), הרי הוא מצומצם אך ורק לנושאים ולגילויים אליהם נחשפנו. אולם אם נשכיל להכליל את כל הפרטים וגילויי הטבע השונים ונבין את השורש שגרם לכל התופעות בטבע, הרי שבסופו של דבר נוכל להבין טוב יותר את התופעות והגילויים עצמם.

משל למה הדבר דומה? לאילן המופיע בעולם במספר שלבים ומדריגות הופעה. בתחילה בגרעין, ולאחר מכן בשורש ולבסוף בגזע ובנוף.

הגרעין - זו הנקודה היסודית שממנה צמח הכל. זה העץ כולו -

"בכח". מי שמסוגל להבין ולראות בגרעין את כל העץ כולו, הרי שהבנתו את מכלול התופעות שמסמל העץ, תהיה העמוקה והאמיתית ביותר.

השורש - הינו כבר מדרגה מסויימת של גילוי ("בפועל") של ה"בכח" שהיה טמון בגרעין. מצד שני השורש גם הוא מהווה עדיין את ה"בכח" של העץ שעתיד לצמוח ממנו. הבנת השורש תביא להבנה מעמיקה של כל הגילויים הטמונים בו, אולם הבנה זו תהיה בודאי שטחית ופחות מעמיקה יחסית להבנת הגרעין עצמו.

הנוף - הוא עולם הגילויים כפי שהם נתפסים בחושינו.

המושג מימד

את המרחב של עולמנו נוהגים אנו להגדיר ע"י שלשה מימדים: "אורך", "רוחב" ו"גובה" (=עובי). האם קיים עולם עם מספר מימדים שונה? מעשית קשה להבין מציאות כזו אך תיאורטית הדבר יתכן. למשל - יתכן עולם בעל שני מימדים בלבד - עולם מישורי (ללא עובי), שכל הגופים בו וכל התנועות נעשות בשני כיוונים בלבד - אורך ורוחב (הגובה תמיד יהיה אפס). מאידך, לפחות תיאורטית, יתכן עולם בן ארבעה וחמישה מימדים והדברים יוסברו בהמשך.

הוספת מימד בהבנת העולם כמוה כירידה להבנת שרשי הדברים

נדמיין לעצמנו את העולם בן שני המימדים. בעולם זה מכירים את כל תופעות הטבע מתוך הבנה שבעולם קיימים שני מימדים בלבד (לגופים אין כלל נפח, ואין תנועה לגובה). אילו היצורים שבאותו עולם ישכילו להבין שהם חלק מעולם הרבה יותר גדול, עולם בן שלשה מימדים הרי שהרבה תופעות בעולמם הדו-מימדי היו מקבלות הסבר הרבה יותר רחב, וממילא אף את עולמם, הם היו מבינים הרבה יותר טוב. דוגמא - אנשי העולם המישורי אינם מכירים כדור (צורה מרחבית), הם מכירים רק עיגול. אילו כדור היה עובר דרך עולמם המישורי (כזכור בעולם מישורי אין נפח), הרי הם היו רואים תופעה מאד מעניינת של מעגל שבתחילה הנו קטן והולך וגדל ואח"כ חוזר ונהיה קטן.

כל הסבר "טיבעי" שהם יתנו - יהיה פרטי ונכון רק לעולמם. אם הם ישכילו להבין שהם חלק מעולם בן שלושה מימדים וממילא קיים בו כדור, הרי בודאי הבנתם את התופעות של עולמם תהיה כללית, ורחבה יותר.

היחס בין עולמות עם מספר מימדים שונים

נברר את היחס שבין עולם מישורי בעל שני מימדים לעולם מרחבי בעל שלושה מימדים. הכלל הוא - בתוך מרחב (עולם בן שלושה מימדים), "נכנסים" אין סוף מישורים (עולמות דו מימדיים). הסיבה לכך - כיוון שלעולם המישורי אין עובי, מספר המישורים שנכנסים במרחב הוא אין סופי.

נוכל להרחיב את הכלל ולנסח ממנו כלל נוסף - היחס (הכמותי) בין עולם שבו n מימדים לבין עולם שבו $n+1$ מימדים הוא אין סופי. עולם בן n מימדים "יכנס" אין סוף פעמים לתוך עולם שבו $n+1$ מימדים.

עולמו של ניוטון ועולמו של אינשטיין

תחילת התפתחות הפיסיקה הקלאסית מיוחסת לניוטון, שראה והבין את העולם על פי שלושת מימדיו (ארץ, גובה ורוחב). על פי הבנה זו פיתח את הפיסיקה שלו ששלטה בעולם עד לתקופת אינשטיין.

אינשטיין טען שהפיסיקה של ניוטון נכונה אך היא מוגבלת ומצומצמת לעולם בן שלושה מימדים. לטענתו, בעולמינו יש ארבעה מימדים - והמימד הרביעי הוא הזמן. מתוך תפיסה זו התפתחה הפיסיקה המודרנית, הכוללת בתוכה את כל הפיסיקה הקלאסית של ניוטון, אך היא רחבה וכוללת הרבה יותר ממנה. כזכור היחס בין עולם של שלושה מימדים לעולם בן ארבעה מימדים הוא אין סופי.

תפיסה רחבה זו הרואה בזמן, שהוא לכשעצמו מושג מופשט יחסית, את אחד ממימדי העולם, הצליחה להצמיד את כל התפיסה הפיסיקלית להבנה שכל החומר שבעולם אף הוא בעיקרו מופשט. שהרי כל החומר הינו בעצם אנרגיה, על פי הנוסחה הידועה $E = MC^2$ (אנרגיה, E)

M = מסה, C = מהירות האור).

ומכאן נוכל אולי להסיק, שאם נשכיל להבין שיש בעולמינו איזה שהוא מימד נוסף מופשט לגמרי, נבין גם שכל העולם כולו ביסודו מופשט לגמרי. וכל העולם שאנו חיים ומרגישים הנו מקרה פרטי של עולם הרבה יותר רחב, עולם מופשט, שעולם הגילויים נובע ממנו ומהווה רק חלק קטן ממנו.

מימדי העולם על פי חז"ל: "עולם", "שנה", "נפש"

החידוש של אינשטיין בענין מימד "הזמן" - למרבה הפליאה, היה ידוע לחז"ל עוד לפני מאות שנים. ולא רק זאת אלא שחז"ל הוסיפו בהבנתם העמוקה מימד נוסף לעולמנו - מימד שאותו המדע לא גילה עד עצם היום הזה. מימדי העולם כפי שכונו ע"י חז"ל הם: "עולם", "שנה", "נפש" (ספר היצירה פ"א), ונסביר את הדברים:

עולם - זהו העולם החמרי אותו אנו מכירים, העולם בן שלושת המימדים, עולמו של ניוטון. זהו עולם הטבע המתגלה ונתפס ע"י חושינו. ואם נחזור למשל העץ - הנמשל לעולם זה, עולם הגילויים החיצוניים - הוא נוף העץ.

שנה - זהו מימד הזמן שהוא יצירה בפני עצמה⁷, (ולא דבר שממילא קיים) ואינשטיין היה הראשון שגילה זאת בשכלו. מימד זה מתגלה באופן דואלי (כפול). יש בו יסודות מופשטים רוחניים ויסודות פיזיקליים נמדדים. מסיבה זו קשה לתפוס אותו באמצעות חושינו בלבד, ואנו נזקקים להבנה מופשטת יותר, שכלית, על מנת להבין את מציאותו של מימד הזמן. מימד הזמן מהווה מעין קישור בין העולם החומרי הנתפס בחושינו לבין עולם ה"נפש" (שיוסבר להלן) שהוא מופשט לגמרי מכל חמריות. דוגמא לכך - נוכל לראות בקידוש החודש. קידוש החודש שהינו ארוע ב"זמן" נעשה ע"י ראיית חידוש הלבנה, שהוא ארוע מוחשי בטבע. וע"י קביעת החודש, נקבעים כל הדינים הקשורים בזמן - שהם למעשה מופשטים לגמרי.

ובמקביל במשל העץ - הרחבת תפיסתנו את העולם גם למימד הזמן כמוה כירידה לכיוון השורש בהבנתנו את העולם. הבנתנו נעשית כללית וכוללת יותר, וממילא גם כל העולם המוחשי, הנתפש ע"י חושינו

(הנוף של העץ) מובן לנו יותר.

נפש - זהו אותו מימד נוסף שחז"ל גילו לנו את עובדת היותו חלק מעולמנו. זה אותו מימד מופשט שאינו חומר ואינו יכול כלל להיתפס בחושינו. זהו אותו מימד שנעלם בעולמו של הקב"ה (עולם מלשון "נעלם") והוא אותה נקודה פנימית המחיה את כל העולם וסביבה סובב כל העולם. הבנת מציאותו של מימד זה כחלק ממשי מעולמינו, עולמו של הקב"ה, תביא אותנו להבנה רחבה ועמוקה לאין ערוך מזו שהגיע אליה אינשטיין.

ובמקביל במשל העץ - הבנה זו כמוה ככרידה עד לגרעין שממנו צמח כל העץ, זו היא הנקודה הפנימית והיסודית שממנה צמח הכל. הבנת נקודה זו כמוה כהבנת כל אלפי הגילויים שצומחים ממנה. ואם נפרש את הדברים קצת יותר - מימד זה, מימד ה"נפש", מתגלה בעולמנו בתורה. "הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם"⁸. זה היסוד, זה הגרעין וממנו צמח הכל.

מימדי "עולם", "שנה" ו"נפש" כפי שמתגלים בפרק י"ט

כזכור הראב"ע והמלבי"ם הסבירו שיש בפרקנו שתי מדרגות אפשריות להגיע לאמונה בקב"ה: האחת - ע"י התבוננות בפלאי הטבע. והשניה - הגדולה יותר, ע"י לימוד וידיעת התורה. נרחיב פירוש זה, ונבין שיש כאן שלש מדרגות אפשריות:

מדרגה אחת - ע"י התבוננות בטבע כפי שהוא נתפס בחושינו. התבוננות בעולמו של ניוטון או במימד ה"עולם" של חז"ל. עולם זה שהוא מרשים ביופיו וחכמתו עשוי להביא את המתבונן בו לאמונה. דרך זו מבוטאת בפסוק ב' במילים: "השמים מספרים כבוד אל..."

מדרגה שניה - ע"י העמקה בהבנת הטבע. ע"י התבוננות שכלית בעולם שמימד הזמן (מימד ה"שנה" בחז"ל), הוא חלק ממנו. עולם זה, שהוא עולמו של אינשטיין גדול ורחב עד אין סוף מעולמו של ניוטון. ככל שהבנתנו תהיה מעמיקה יותר גם התפעלותינו מהבריאה תהיה גדולה יותר וממילא תביא אותנו לאמונה מעמיקה יותר במי שאמר והיה העולם. דרך זו מבוטאת במזמור בפסוקים ג, ה, ו, ו-ז. "יום ליום יביע אומר..." ותיאור השמש - "והוא כחתן יוצא מחופתו... מקצה

שמים מוצאו ותקופתו על קצותם".

מדרגה שלישית - מדרגה זו כלל אינה עוסקת בגילויי הטבע עצמם. היא מתרכזת בגרעין, ביסוד, בתכנית המקורית. הבנת הגרעין תביא אותנו להבנת כל העולם כולו, על כל אלפי גילויי השונים וממילא תביא אותנו לאמונה. הגרעין - זה התורה. "הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם"⁹. זוהי התכנית של העולם וככל שנעמיק את הבנתנו בתורה נבין יותר גם את העולם וממילא נגיע לאמונה. אמונה הנובעת מעומק הבנה כזה, תהיה גדולה לאין שיעור מאמונה הנובעת מכל התבוננות בגילויי הטבע עצמם. שהרי זה הגרעין, זה היסוד, ולכך כיוון המשורר בחלק השני של המזמור: "תורת ה' תמימה משיבת נפש".

לסיכום

שלוש מדרגות להגיע לאמונה בקב"ה:

1. "השמים מספרים כבוד אל" - התבוננות בעולמו של ניוטון - במימד ה"עולם" של חז"ל.
2. "יום ליום יביע אומר..." - התבוננות בעולמו של אינשטיין - במימד ה"שנה" של חז"ל.
3. "תורת ה' תמימה משיבת נפש" - לימוד וידיעת התורה - מימד ה"נפש" של חז"ל.

הערות

1. לא נתיחס במסגרת המאמר לחלק השלישי של המזמור, הפותח במילים: "גם עבדך נזהר בהם..."
2. כך גם מסביר הכוזרי במאמר שני, נ"ו.
3. מובא באב"ע לפס' ח'.

4. רש"ר הירש בפירושו לפרק זה בתהילים.

5. בראב"ע פסוק ח'.

6. מלבי"ם פסוק ח'.

7. ספורנו בראשית א', א.

8. בראשית רבה א, א. ועיין עוד - ברכות נ"ה ע"א (יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ").